

Bartosz Szczechowicz

Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie

Uczestnictwo studentów w aktywnych formach turystyki

The participation of college students in active forms of tourism

Abstract

The paper is intended to present results of empirical research focused on the identification of the participation of college students in tourism that required physical effort. Analysis of the empirical material demonstrates that representatives of the researched population are willing to participate in active forms of tourism. As it was revealed, participation in this kind of journeys, as well as the expectation of the physical effort during them, correlates with gender and interests of college students; these correlations, however, are not strong. It was also proved that college students prefer the specialized excursions realized in contact with nature versus the stays enriched by different forms of optional physical activity. In both cases, college students are especially motivated by emotional desires, whereas functional and symbolic aims are recognized by them as less significant; the motives connected with sports activity are the least important. Even though most of college students organize journeys unaided, some of them are willing to consume products created and offered by enterprises. Unfortunately, the offer of non-profit tourism organizations is perceived by college students as not attractive.

Key words: college students, active forms of tourism, participation, motives

Wstęp

Odwołując się do dorobku psychologii rozwojowej można przyjąć, że studenci posiadają względnie ukształtowany systemem poglądów i przekonań [por. 5], także odnoszących się do uczestnictwa w turystyce [27]. Ten stan rzeczy, wraz z relatywnie szerokim dostępem młodzieży studenckiej do rozmaitych ofert uprawiania turystyki, pozwala uznać tę kategorię społeczną za wyróżniającą się ponadprzeciętną skłonnością do uprawiania turystyki i wysokim zaangażowaniem w realizację związanych z tym zamierzeń [7]. W pewnej mierze potwierdzają to także wyniki badania wskazujące, że to właśnie osoby w wieku od 20 do 24 lat stanowią w Polsce populację charakteryzującą się względnie wysokim poziomem aktywności turystycznej, zwłaszcza jeśli chodzi o podróże krótkoterminowe (2-4 dni); uczestniczy w nich 26% osób ze wskazanego przedziału wiekowego [22].

O ile jednak historia rozwoju studenckiego ruchu turystycznego i związanych z nim instytucji była i jest przedmiotem wielu wartościowych opracowań [np. 9, 10, 11, 26], to badania empiryczne zmierzające do oszacowania stanu aktywności turystycznej studentów

z uwzględnieniem cech ją różnicujących, są rzadko podejmowane. Ten rodzaj badań wydaje się natomiast szczególnie pożądanym, biorąc pod uwagę tendencje obserwowane współcześnie na rynku turystycznym. Wśród nich zauważa się wzrost społecznego zainteresowania uczestnictwem w podróżach, których realizacja przyczynia się do poprawy stanu zdrowia i kondycji fizycznej człowieka [15, 20]. To z kolei skłania do refleksji nad tym, na ile szeroko rozumiana turystyka aktywna – a więc wzbogacona różnorodnymi formami aktywności fizycznej, włączając w to również dyscypliny turystyki kwalifikowanej i usportowionej – stanowi atrakcyjną ofertę dla osób znajdujących się u progu dorosłości.

Analiza ogólnodostępnych i cyklicznie gromadzonych danych dotyczących aktywności turystycznej mieszkańców Polski nie daje odpowiedzi na pytanie o poziom uczestnictwa studentów polskich w różnych formach turystyki aktywnej. Z uwagi na ogólny charakter nie uwzględniają one bowiem zróżnicowania wyników z punktu widzenia kategorii społecznych. Korzystając z danych na temat uczestnictwa studentów w turystyce, można się wypowiadać jedynie odwołując się do populacji wyróżnionej z punktu widzenia kryterium wieku. Jeżeli natomiast – co ma miejsce w nielicz-

nych badaniach – różnicuje się respondentów biernych zawodowo, to wówczas studentów włącza się zwykle do kategorii uczniów [np. 25]. Ponadto, chociaż w systemie polskiej sprawozdawczości statystycznej wyróżnia się cele przyświecające aktywnym formom turystyki, jednak ogranicza się je do celów zdrowotnych i wypoczynkowych. Jest to widoczne w badaniach realizowanych przez wiodące instytucje monitorujące w Polsce stan i rozwój turystyki. Główny Urząd Statystyczny wyróżnia cele opisane jako „wypoczynek, rekreacja, wakacje” oraz wyjazdy „o charakterze zdrowotnym” [20], Instytut Turystyki bierze pod uwagę podróże realizowane w celach turystyczno-wypoczynkowych oraz zdrowotnych [24], natomiast Centrum Badania Opinii Społecznej zawęża swoje rozważania do podróży ukierunkowanych na regenerację sił psychicznych i fizycznych turystów [25]. Spośród celów niezwiązanych z odnową lub przywróceniem zdrowia jedynie GUS wyróżnia – jako jeden z rozważanych celów podróży – „uprawianie turystyki kwalifikowanej” [22]; nawet w tym przypadku motywy, które przyświecają realizacji wskazanego celu, nie są rozpoznawane. Wśród innych przedsięwzięć badawczych, w których podnoszone są kwestie związane z podejmowaniem podróży programowanych wokół różnych form aktywności fizycznej warto wyróżnić także projekt zrealizowany przez GUS dotyczący uczestnictwa Polaków w sporcie i rekreacji ruchowej [23] oraz szereg badań sondażowych przeprowadzonych przez CBOS, które dotyczą problematyki uczestnictwa Polaków w sporcie i rekreacji oraz ich preferencji związanych z wykorzystaniem czasu wolnego [2, 14, 21].

Oprócz badań prowadzonych przez instytucje analizujące uczestnictwo w turystyce społeczeństwa polskiego, warto też wskazać na prace dotyczące *par excellence* aktywności turystycznej studentów. Ukazują one przede wszystkim poziom uczestnictwa przedstawicieli tej kategorii społecznej w turystyce oraz podstawowe informacje dotyczące realizowanych podróży, jak np. cele wyjazdów oraz częstotliwość i długość ich trwania, kierunki podróży (kraj, zagranica), sposób spędzania czasu podczas pobytu poza domem i forma organizacji wyjazdu, charakterystyka wykorzystywanych usług itp. [4, 7, 12]. Także w tych pracach przedmiot rozważań ograniczony jest zwykle do rozpoznawania celów uczestnictwa w turystyce, podobnych do tych, które omówiono wyżej. Poza obszarem badań pozostaje natomiast rozpoznanie potrzeb i pragnień leżących u źródeł decyzji o uczestnictwie w turystyce. Wyjątkiem są tu badania w całości poświęcone diagnozie motywów uprawiania turystyki [np. 3]. Ponadto, prezentacja rezultatów zrealizowanych badań empirycznych dotyczących aktywno-

ści turystycznej studentów rzadko kiedy wykracza poza analizę rozkładów jednowymiarowych, obejmując także poszukiwanie współzależności pomiędzy rozpatrywanymi zmiennymi [por. 19].

Niniejszy artykuł, w którym zaprezentowano rezultaty własnych badań empirycznych zrealizowanych w 2010 roku w środowisku krakowskim, jest próbą diagnozy stanu uczestnictwa studentów w turystyce aktywnej. Uwagę poświęcono identyfikacji motywów skłaniających przedstawicieli badanej populacji do podejmowania tego rodzaju podróży, rozpoznaniu oczekiwań studentów dotyczących poziomu wysiłku fizycznego i obecnych w programach wycieczek form aktywności fizycznej, a także wybranych kwestii organizacyjnych.

Material i metody

Uwzględniając przedstawione wyżej uwagi jako cel prezentowanych badań wyznaczono identyfikację poziomu uczestnictwa studentów w turystyce aktywnej oraz charakteru podróży podejmowanych przez nich w tym zakresie. Sformułowano następujące pytania badawcze:

- P1. Jaki jest poziom uczestnictwa studentów w turystyce aktywnej?
- P2. Czy studenci podczas podróży turystycznych chętniej uprawiają turystykę kwalifikowaną, czy chętniej uczestniczą w grach i zabawach sportowo-rekreacyjnych?
- P3. Czy studenci organizują swoje podróże turystyki aktywnej samodzielnie, czy z wykorzystaniem instytucji prowadzących działalność w sferze turystyki?
- P4. Jakie formy aktywności fizycznej są preferowane przez studentów podczas podróży turystycznych?
- P5. Jaki poziom wysiłku fizycznego jest preferowany przez studentów podczas podróży turystycznych?
- P6. Jakie są motywy skłaniające studentów do uczestnictwa w turystyce aktywnej?
- P7. Jaka część populacji studentów należy do organizacji wspierających i upowszechniających uczestnictwo w turystyce aktywnej?

Za cel badania obrano również przeanalizowanie, w jakim stopniu zmienne wskazane w przedstawionych pytaniach badawczych zależą od wybranych cech badanej populacji. W niniejszym opracowaniu – pomimo szerokiego zakresu badanych zależności – ujawniono w jakim stopniu cechy takie jak płeć, sytuacja materialna oraz zainteresowania przedstawicieli badanej populacji warunkują kształtowanie się wyżej ukazanych zmiennych. Weryfikacji poddano następujące hipotezy badawcze:

- H1. Uczestnictwo studentów w turystyce aktywnej zależy od płci.
 H2. Uczestnictwo studentów w turystyce aktywnej zależy od sytuacji materialnej.
 H3. Uczestnictwo studentów w turystyce aktywnej zależy od zainteresowań zawodowych.
 H4. Poziom preferowanego przez studentów wysiłku fizycznego podczas realizacji podróży turystycznej zależy od płci.
 H5. Poziom preferowanego przez studentów wysiłku fizycznego podczas realizacji podróży turystycznej zależy od zainteresowań zawodowych.

Jako metodę gromadzenia danych wybrano badanie ankietowe z wykorzystaniem pytań zamkniętych. Pytania zawarte w części kwestionariusza dotyczącej aktywności turystycznej pozwoliły na identyfikację dwóch frakcji respondentów: uczestniczących oraz nieuczestniczących w turystyce, a w ramach pierwszej z nich także osób, które podejmują wyjazdy wzbogacone aktywnością fizyczną. W dalszej kolejności, przedstawiciele tej ostatniej grupy pytano o preferowane formy uczestnictwa w turystyce aktywnej oraz o oczekiwania dotyczące poziomu wysiłku fizycznego podczas wyjazdu i realizowanych form aktywności fizycznej. Identyfikacji poddano też podmioty organizujące rozważane wyjazdy, a także motywy, dla których respondenci uczestniczą w turystyce aktywnej. Badane osoby wskazywały ponadto na ewentualną przynależność do organizacji turystycznych. Pytania zawarte w drugiej części kwestionariusza dotyczyły profilu demograficznego oraz społeczno-ekonomicznego respondentów.

Analiza zgromadzonych danych obejmuje identyfikację rozkładów jednowymiarowych poszczególnych

zmiennych oraz poszukiwanie współzależności pomiędzy badanymi cechami. W pierwszej z tych procedur – z uwagi na zastosowanie w pytaniach skal nominalnych i porządkowych – określono liczebność względną rozpatrywanych frakcji oraz wykorzystano wybrane miary położenia. Weryfikacja hipotez statystycznych została przeprowadzona przy zastosowaniu testów nieparametrycznych. W przypadku skal nominalnych skorzystano z testu niezależności χ^2 , natomiast w odniesieniu do zmiennych opisanych na skalach porządkowych zastosowano test *U* Manna-Whitneya (dla dwóch prób niezależnych) oraz test Kruskala-Wallisa (dla więcej niż dwóch prób niezależnych). W odniesieniu do hipotez, dla których orzeczono o istotnej statystycznie zależności pomiędzy badanymi zmiennymi, wyznaczono współczynniki pozwalające na określenie stopnia istotności powiązań między zmiennymi mierzonymi na poziomie skal nominalnych i porządkowych: dla tabel dwudzielnych zastosowano współczynnik *C* Pearsona, natomiast dla tabel o znacznej różnicy liczby kolumn i wierszy wykorzystano współczynnik *V* Cramera.

Badaniem objęto studentów reprezentujących publiczne szkoły wyższe zlokalizowane na terenie Krakowa. Populację tę zawężono do trybu stacjonarnego studentów, bowiem ta grupa studentów stanowi najbardziej liczną frakcję krakowskiej młodzieży akademickiej (por. tab. 1).

Dążąc do zróżnicowania badanej populacji pod względem prezentowanych zainteresowań zawodowych dokonano doboru próby z populacji generalnej metodą doboru celowego, co było już z powodzeniem wykorzystywane w międzynarodowych badaniach postaw stu-

Tabela 1: Liczba studentów publicznych szkół wyższych w Krakowie realizujących studia stacjonarne

L.p.	Nazwa szkoły wyższej publicznej	Liczba studentów (stan na 30 XI 2008 r.)		
		ogółem	w tym studia stacjonarne	
			ogółem	%
1	Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	46542	30393	65,3
2	Akademia Górniczo-Hutnicza im. St. Staszica w Krakowie	31589	22203	70,3
3	Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki	15001	10209	68,1
4	Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie	12518	8505	68,0
5	Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	20785	10161	48,9
6	Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie	16488	8791	53,3
7	Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie	4629	2594	56,0
8	Akademia Muzyczna w Krakowie	616	560	90,9
9	Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie	1175	833	70,9
10	Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna w Krakowie	374	374	100
11	Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie	b.d.	b.d.	b.d.
Ogółem (poz. 1-10)		162487	103636	63,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [18].

dentów wobec kultury fizycznej [6]. W pierwszym etapie tego postępowania wyróżniono publiczne szkoły wyższe zlokalizowane na terenie Krakowa; następnie, dla każdej z nich zidentyfikowano kierunki studiów realizowane w trybie stacjonarnym, po czym uporządkowano je poprzez przypisanie każdego kierunku studiów do jednej z siedmiu grup nauk. W tym zakresie odwołano się do tzw. Zmienionej Klasyfikacji Dziedzin Nauki i Techniki (*Revised Field of Science and Technology*), zgodnie z którą wyróżnia się sześć dziedzin nauki: przyrodnicze, inżynieryjne i techniczne, medyczne i o zdrowiu, rolnicze, społeczne oraz humanistyczne [16]. Dla potrzeb badania, spośród nauk humanistycznych, wyróżniono dodatkowo dziedzinę sztuki, podkreślając w ten sposób specyfikę profilu studentów reprezentujących kierunki artystyczne. W dalszej kolejności, w obrębie każdej grupy nauk dokonano doboru kierunków studiów w sposób celowy, aby uniknąć badania studentów realizujących kierunki interdyscyplinarne. Z wyróżnionych w ten sposób kierunków studiów dokonano doboru grup dziekańskich, w których zrealizowano badanie.

Całkowitą liczbę respondentów ustalono na poziomie 1050, podczas gdy około 1000 osób to typowa wielkość próby dla badań, których celem jest rozpoznanie postaw oraz preferencji rynkowych nabywców [17, za: 1, por. 8]. Oczekiwaną liczbę badanych w ramach każdej z 7 grup nauk określono natomiast na poziomie 150 respondentów, którą to wielkość uznano za wystarczającą do osiągnięcia dostatecznej wiarygodności wyników badań, także dla każdej z rozważanych frakcji. Wyznaczona liczba respondentów stanowiła około 1% łącznej liczby wszystkich studentów krakowskich publicznych szkół wyższych uczących się w trybie stacjonarnym [18].

Postępując zgodnie z przedstawionymi założeniami, w okresie styczeń-luty 2010 roku poddano badaniu grupę 1050 studentów reprezentujących 46 kierunków studiów. Wśród wszystkich badanych osób 69% stanowiły kobiety (N=722), natomiast 31% mężczyźni (N=328),

co z dużym podobieństwem odzwierciedla rzeczywiste proporcje płci występujące wśród studentów uczelni krakowskich [18]. Z uwagi na przyjęte założenia, respondenci przynależeli do grupy o stosunkowo wąskim przedziale wiekowym: najmłodszy badany student miał 18 lat, natomiast najstarszy 27. Średnia arytmetyczna wieku w tej grupie osiągnęła wartość 20,4.

Wyniki

Wyniki badań dowiodły, że studenci stanowią populację aktywną turystycznie. Zdecydowana większość spośród nich, bo aż 901% (N=946), podejmuje wyjazdy o charakterze turystycznym. Z tej grupy natomiast, przeciętnie co siódmy (71,9%, N=680) deklaruje uczestnictwo w turystyce wzbogaconej aktywnością fizyczną (tab. 2).

Studenci uprawiający turystykę aktywną uczestniczą w dwojakiego rodzaju podróżach: wycieczkach, których wysiłek fizyczny jest nieodłączną częścią (np. wędrowka górską, wycieczka rowerowa, rejs żeglarski, turystyka narciarska, obóz sportowy itp.) oraz wycieczkach, w których podejmowanie wysiłku fizycznego jest fakultatywne (np. podejmowane w czasie wolnym różne formy gier i zabaw sportowych i rekreacyjnych, spacer, jogging, jazda na rowerze, pływanie itp.). Co piąty badany uprawiający turystykę zadeklarował uczestnictwo w obydwóch powyższych rodzajach wycieczek, niespełna co trzeci wskazywał tylko pierwszą opcję, a ponownie co piąty – tylko drugą. Łącznie, pierwszy rodzaj wyjazdów został wskazany przez ponad połowę badanych (50,9%), drugi natomiast przeciętnie przez czterech spośród każdego dziesięciu (41,9%).

Najchętniej i najczęściej podejmowane przez respondentów – w trakcie wyjazdów turystycznych – formy aktywności fizycznej przedstawiono w tabeli 3. Dominują wśród nich wycieczki piesze, ale wysokie średnie noty uzyskały także jazda na rowerze, taniec, uczestnictwo w grach sportowych zespołowych, pływanie w pław oraz sporty zimowe.

Tabela 2: Uczestnictwo respondentów w wycieczkach turystyki aktywnej (N=946)

Czy uczestniczy Pan(i) w wycieczkach turystycznych, których integralną częścią jest konieczność posiadania pewnego przygotowania kondycyjnego oraz ponoszenie wysiłku fizycznego w trakcie trwania wycieczki? Można jednocześnie zaznaczyć odpowiedzi „a” oraz „b”.			
Odpowiedzi:		N	%
a	tak – w wycieczkach, których wysiłek fizyczny jest nieodłączną częścią (np. wędrowka górską, wycieczka rowerowa, żeglarstwo, turystyka narciarska, obóz sportowy itp.)	283	29,9
b	tak – w wycieczkach, w których podejmowanie wysiłku fizycznego jest fakultatywne (np. podejmowane w czasie wolnym różne formy gier i zabaw sportowych i rekreacyjnych, spacer, jogging, jazda na rowerze, pływanie itp.)	198	20,9
Odpowiedzi a i b zaznaczone łącznie		199	21,0
c	nie	266	28,1
Ogółem		946	100,0

Tabela 3: Preferowane formy aktywności fizycznej podczas wyjazdów turystycznych (N=680)

Proszę wskazać z jaką częstotliwością chciałby Pan(i) wykonać, podczas wyjazdu turystycznego, poniżej wymienione czynności.									
Formy aktywności fizycznej		nigdy	rzadko	czasami	często	bardzo często	M_o	M_e	\bar{x}
		1	2	3	4	5			
a	jogging/bieganie	155	214	172	106	33	2	2	2,48
b	jazda na rowerze	59	88	198	245	90	4	3	3,32
c	gimnastyka, ćwiczenia sprawnościowe	128	177	191	131	53	3	3	2,71
d	ćwiczenia w siłowni, sporty walki	228	162	165	88	37	1	2	2,33
e	aerobik	282	105	132	112	49	1	2	2,33
f	taniec	135	77	125	160	183	5	4	3,26
g	pływanie w pław	103	99	163	192	123	4	3	3,20
h	sporty wodne (np. żeglarstwo, kajakerstwo)	162	140	156	147	75	1	3	2,75
i	wycieczki piesze	35	74	145	205	221	5	4	3,74
j	sporty zimowe (np. narciarstwo, łyżwiarstwo)	122	111	154	135	158	5	3	3,14
k	uczestnictwo w grach sportowych indywidualnych	147	162	193	125	53	3	3	2,67
l	uczestnictwo w grach sportowych zespołowych	99	100	168	178	135	4	3	3,22
m	inne	631	2	11	9	27	1	1	1,23

Tabela 4: Płeć a uczestnictwo w turystyce aktywnej (N=946)

Płeć		Czy uczestniczy Pan(i) w wycieczkach turystycznych, których integralną częścią jest konieczność posiadania pewnego przygotowania kondycyjnego oraz ponoszenie wysiłku fizycznego w trakcie trwania wycieczki?					
		tak		nie		ogółem	
		N	%	N	%	N	%
a	kobiety	459	68,8	208	31,2	667	70,5
b	mężczyźni	221	79,2	58	20,8	279	29,5
Ogółem		680	71,9	266	28,1	946	100,0
Test niezależności χ^2		Chi ² =10,5185; df=1; p=0,001182					
Współczynnik C Pearsona		C=0,1048648 (0<C<0,71)					

Weryfikacji statystycznej poddano przedstawione wcześniej hipotezy dotyczące zależności uczestnictwa studentów w turystyce aktywnej od ich wybranych cech. Korzystając z testu niezależności χ^2 poddano weryfikacji hipotezę H1 wskazującą na zależność badanej zmiennej zależnej od płci respondentów. Biorąc pod uwagę wynik testu orzeczono o odrzuceniu hipotezy zerowej, zakładającej brak różnic pomiędzy badanymi zmiennymi, na rzecz przywołanej wyżej hipotezy alternatywnej. Ujawniona zależność, choć jest bardzo słaba, wskazuje na większą aktywność mężczyzn w zakresie podejmowania rozpatrywanego rodzaju wyjazdów (tab. 4).

Korzystając z tego samego testu zweryfikowano hipotezę H2 głoszącą, że „Uczestnictwo studentów w turystyce aktywnej zależy od sytuacji materialnej”. Wynik testu nie ujawnił jednak podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej, zakładającej brak różnic pomiędzy badanymi zmiennymi (tab. 5).

Istotna zależność istnieje natomiast pomiędzy reprezentowaną grupą nauk, a uczestnictwem w turystyce

aktywnej (tab. 6). Z tego powodu odrzucono hipotezę zerową, zakładającą brak różnic pomiędzy badanymi zmiennymi, na rzecz hipotezy alternatywnej H3 głoszącej, że „Uczestnictwo studentów w turystyce aktywnej zależy od zainteresowań zawodowych”. Biorąc pod uwagę dane odnoszące się do wskazanej zależności, można zauważyć, że do najbardziej aktywnych turystycznie studentów należą osoby reprezentujące nauki inżynierskie i techniczne oraz przyrodnicze. Można zatem sądzić, że studenci w ramach turystyki aktywnej poszukują psychofizycznego odprężenia od zajęć związanych z realizacją przedmiotów o charakterze technicznym lub ścisłym. Najmniej aktywni, w rozpatrywanym tu kontekście, są natomiast uczestnicy studiów artystycznych. Podobnie jednak, jak ma to miejsce w przypadku płci, ujawniona tu zależność jest bardzo słaba (tab. 6).

Zauważono również, że zdecydowana większość turystów aktywnych, reprezentujących populację studentów, podejmuje wycieczki turystyczne organizując je

Tabela 5: Ocena sytuacji materialnej a uczestnictwo w turystyce aktywnej (N=946)

Ocena sytuacji materialnej		Czy uczestniczy Pan(i) w wycieczkach turystycznych, których integralną częścią jest konieczność posiadania pewnego przygotowania kondycyjnego oraz ponoszenie wysiłku fizycznego w trakcie trwania wycieczki?					
		tak		nie		ogółem	
		N	%	N	%	N	%
a	bardzo zła	3	75,0	1	25,0	4	0,4
b	zła	20	74,1	7	25,9	27	2,9
c	dostateczna	237	69,1	106	30,9	343	36,3
d	dobra	349	73,5	126	26,5	475	50,2
e	bardzo dobra	70	72,2	27	27,8	97	10,3
Ogółem		679	71,8	267	28,2	946	100,0
Test niezależności χ^2		Chi ² =1,98984; df=4; p=0,737628					

Tabela 6: Dziedziny nauki i sztuki a uczestnictwo w turystyce aktywnej (N=946)

Dziedziny nauki i sztuki		Czy uczestniczy Pan(i) w wycieczkach turystycznych, których integralną częścią jest konieczność posiadania pewnego przygotowania kondycyjnego oraz ponoszenie wysiłku fizycznego w trakcie trwania wycieczki?					
		tak		nie		ogółem	
		N	%	N	%	N	%
a	przyrodnicze	103	78,0	29	22,0	132	14,0
b	inżynieryjne i techniczne	113	79,6	29	20,4	142	15,0
c	rolnicze	100	73,0	37	27,0	137	14,5
d	humanistyczne	93	66,4	47	33,6	140	14,8
e	społeczne	100	72,5	38	27,5	138	14,6
f	medyczne i o zdrowiu	87	69,0	39	31,0	126	13,3
g	sztuka	84	64,1	47	35,9	131	13,8
Ogółem		680	71,9	266	28,1	946	100,0
Test niezależności χ^2		Chi ² =13,1995; df=6; p=0,039983					
Współczynnik V Cramera		$V=0,1181228$					

samodzielnie lub z pomocą znajomych (94,4%). Przeciętnie jedna osoba spośród czterech badanych (22,9%) uczestniczy w imprezach turystycznych, korzystając z oferty biur podróży, a co dziesiąta (9,4%) podejmuje wycieczki zorganizowane przez wyspecjalizowane instytucje, takie jak np. PTTK lub TKKF.

Spśród studentów uczestniczących w turystyce aktywnej (N=680) 86,6%, opisując swoje preferencje dotyczące omawianych wyjazdów, wskazała na oczekiwanie średniego lub wyższego niż średni poziomu wysiłku fizycznego (w przedziale między 4 a 7 w skali 7-stopniowej rosnącej), natomiast 56,3% respondentów zadeklarowało preferowany poziom wysiłku jako wysoki, bardzo wysoki lub maksymalny (przedział między 5 a 7; tab. 7). Średnia arytmetyczna wszystkich wskazań wyniosła 4,69 i choć jest to wartość wyższa od wartości środkowej ustalonej na skali, to jest niższa od najczęściej występującej oraz mediany.

Korzystając z testu U Manna-Whitneya zweryfikowano hipotezę H4, zgodnie z którą „Poziom preferowane-

go przez studentów wysiłku fizycznego podczas realizacji podróży turystycznej zależy od płci”. Biorąc pod uwagę wartości testu odrzucono hipotezę zerową, zakładającą brak różnic pomiędzy badanymi zmiennymi, na rzecz hipotezy alternatywnej H4. Istnieje więc istotna, choć słaba zależność pomiędzy płcią a preferowanym poziomem wysiłku fizycznego podczas wyjazdu turystycznego. Wyższy poziom wysiłku preferują mężczyźni (tab. 8).

Weryfikacji hipotezy H5 dokonano natomiast korzystając z testu Kruskala-Wallisa. Jego rezultat pozwolił na odrzucenie hipotezy zerowej, zakładającej brak różnic pomiędzy badanymi zmiennymi, na korzyść hipotezy alternatywnej H5. Ustalono zatem, że reprezentowane dziedziny nauki i sztuki istotnie wpływają na poziom wysiłku fizycznego podczas wyjazdu turystycznego, przy czym zależność i w tym przypadku jest bardzo słaba. Stwierdzono, że najwyższego poziomu wysiłku fizycznego oczekują studenci reprezentujący nauki medyczne i o zdrowiu. Można to interpretować jako rezultat

Tabela 7: Preferowany poziom wysiłku fizycznego podczas wyjazdu turystycznego (N=680)

Proszę wskazać preferowany przez Pana(ią) poziom wysiłku fizycznego podczas wyjazdu turystycznego.									
brak	bardzo niski	niski	średni	wysoki	bardzo wysoki	maksymalny	M_o	M_s	\bar{x}
1	2	3	4	5	6	7			
1	4	86	206	242	100	41	5	5	4,69

Tabela 8: Płeć a preferowany poziom wysiłku fizycznego podczas wyjazdu turystycznego (N=680)

Płeć		Proszę wskazać preferowany przez Pana(ią) poziom wysiłku fizycznego podczas wyjazdu turystycznego										
		1	2	3	4	5	6	7	N ogółem	M_o	M_s	\bar{x}
a	kobiety	0	4	69	157	160	53	16	459	5	4	4,52
b	mężczyźni	1	0	17	49	82	47	25	221	5	5	5,05
Test U Manna-Whitneya		U=37090,50; Z=5,680396; p=0,000000; $Z_{popraw} = 5,916744$; p=0,000000										
Współczynnik V Cramera		V=0,2498175										

Tabela 9: Dziedziny nauki i sztuki a preferowany poziom wysiłku fizycznego podczas wyjazdu turystycznego (N=680)

Dziedziny nauki i sztuki		Proszę wskazać preferowany przez Pana(ią) poziom wysiłku fizycznego podczas wyjazdu turystycznego											
		1	2	3	4	5	6	7	N ogółem	Suma rang	M_o	M_s	\bar{x}
a	przyrodnicze	1	0	14	27	40	18	3	103	35262,50	5	5	4,66
b	inżynierskie i techniczne	0	1	7	33	47	15	10	113	41873,50	5	5	4,87
c	rolnicze	0	0	10	34	28	20	8	100	35886,00	4	5	4,82
d	humanistyczne	0	1	14	32	34	8	4	93	28491,50	5	4	4,49
e	społeczne	0	1	24	28	29	16	2	100	29502,00	5	4	4,41
f	medyczne i o zdrowiu	0	0	7	25	31	14	10	87	33028,50	5	5	4,94
g	sztuka	0	1	10	27	33	9	4	84	27496,00	5	5	4,61
Test Kruskala-Wallisa		H (6, N=680) = 16,84767; p=0,0099											
Współczynnik V Cramera		V=0,1098647											

ponadprzeciętnej wiedzy na temat konieczności świadomego i systematycznego oddziaływania na swoje ciało za pomocą podejmowanych ćwiczeń i zabiegów fizycznych (tab. 9).

Interesujące wyniki uzyskano w odpowiedzi na pytanie o znaczenie uczestnictwa w wycieczkach turystycznych, które wymagają przygotowania fizycznego oraz ponoszenia wysiłku fizycznego w trakcie ich realizacji, a tym samym – w sposób pośredni – o motywy, dla których respondenci uczestniczą w podróżach turystycznych wymagających aktywności fizycznej (tab. 10).

Co ciekawe, najwyższych ocen (mierzonych poziomem średniej arytmetycznej) nie uzyskały odpowiedzi wskazujące na aspekt funkcjonalny omawianego rodzaju wyjazdów turystycznych. Odpowiedź odwołująca się do realizacji celów zdrowotnych podróży w skali siedmiostopniowej rosnącej została oceniona średnią notą 5,48, natomiast odpowiedź wskazująca na cele krajo-

znawcze i towarzyskie uzyskała ocenę 4,89. Wyżej ocenione zostały aspekty psychologiczne wskazanych podróży: możliwość przeżycia pozytywnych emocji, pragnienie ucieczki od codzienności, chęć „przeżycia przygody”, forma samorealizacji. Wysoko ocenione zostały także aspekty symboliczne, włączając w to dążenie do osiągnięcia wyczynu, sprawdzenia własnych możliwości psychofizycznych oraz zwiększenia poczucia własnej wartości. Powyższe oceny uzasadniają tezę, że w turystyce aktywnej poszukuje się wartości przypisywanych kulturze fizycznej. Jest tak pomimo faktu, że stosunkowo nisko oceniono sportowy motyw współzawodnictwa jako sprawczy dla podejmowania podróży oraz nisko została oceniona odpowiedź wskazująca na poszukiwanie ryzyka i sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia poprzez podejmowanie ekstremalnych form aktywności. Na poziomie 4,71 oceniono możliwość, dzięki uczestnictwu w turystyce aktywnej, odosobnienia oraz

Tabela 10: Motywy uczestnictwa w wyjazdach turystyki aktywnej (N=680)

„Uczestniczę w wycieczkach turystycznych, które wymagają pewnego przygotowania kondycyjnego i ponoszenia wysiłku fizycznego ponieważ...		Zdecydowanie nie	nie	Raczej nie	Trudno powiedzieć	Raczej tak	tak	Zdecydowanie tak	M_o	M_e	\bar{x}
		1	2	3	4	5	6	7			
a	... w ten sposób mogę realizować cele: krajoznawcze, towarzyskie itp.”.	20	33	73	63	252	163	76	5	5	4,89
b	... w ten sposób dbam o swoje zdrowie.”	7	11	40	44	195	258	125	6	6	5,48
c	... pozwala mi to na przeżywanie pozytywnych emocji, takich jak: radość, zadowolenie itp.”.	6	15	16	30	158	250	205	6	6	5,78
d	... jest to dla mnie forma samorealizacji – czerpię z tego satysfakcję i mam wrażenie, że w ten sposób wykorzystuję swoje możliwości.”	12	21	45	83	150	212	157	6	6	5,36
e	... dzięki temu czuję się osobą bardziej wartościową – podejmuję bowiem działania, na które nie każdy by się zdobył”.	24	53	121	134	143	129	76	5	5	4,49
f	... pomaga mi to w zdobyciu sympatii i uznania ze strony otoczenia (rodziny, przyjaciół, znajomych, innych osób)”.	70	135	177	117	94	69	18	3	3	3,45
g	... daje mi to możliwość osiągnięcia pewnego „wyczynu”: np. pokonania znaczącej trasy, zdobycia znanego szczytu w górach itp.”.	19	34	78	67	187	192	103	6	5	5,00
h	... jest to dla mnie forma współzawodnictwa z innymi osobami”.	126	130	159	98	85	60	22	3	3	3,23
i	... daje mi to szansę „przeżycia przygody”, doświadczenia czegoś niecodziennego, niestandardowego”.	5	23	29	64	199	212	148	6	6	5,44
j	... lubię sprawdzać się w sytuacjach ryzykownych, którym towarzyszy zagrożenie zdrowia lub życia”.	103	101	130	102	85	96	63	3	4	3,74
k	... w ten sposób sprawdzam swoje możliwości w pokonywaniu napotykanymi trudności i własnych słabości”.	14	52	71	110	173	182	78	6	5	4,81
l	... daje mi to poczucie swobody i niezależności, pozwala na „ucieczkę” od codziennych obowiązków, zapomnienie o codziennych problemach itp.”.	13	20	33	58	171	220	165	6	6	5,46
m	... należę do środowiska (rodzina, przyjaciele, uczelnia, praca itp.), które chętnie uczestniczy w tego rodzaju wycieczkach”.	28	66	103	118	171	130	64	5	5	4,45
n	... daje mi to możliwość dokonania spokojnych refleksji nad moim codziennym życiem, spojrzenia z dystansem na moje codzienne postępowanie”.	45	46	56	121	164	144	104	5	5	4,71

poświęcenia czasu na przemyślenia i kontemplację; nieco niżej oceniono odpowiedź, która zwraca uwagę na istnienie tradycji podejmowania omawianych podróży w najbliższy otoczeniu badanych. Niską notę przypisano natomiast konformistycznym znaczeniom podejmowania omawianego rodzaju wyjazdów, wynikającym z chęci zdobycia sympatii i uznania ze strony otoczenia społecznego.

Spośród wszystkich respondentów 11,6% osób (N=122) zadeklarowało przynależność do organizacji sportowych lub turystycznych, przy czym niektórzy z nich (N=7) nie sprecyzowali, do którego z tych dwóch rodzajów organizacji przynależą. Wśród organizacji turystycznych najliczniej reprezentowane jest Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, do którego należy 21 respondentów, co stanowi 17,2% wszystkich członków organizacji sportowych lub turystycznych.

Mniejszą popularnością cieszą się koła oraz kluby turystyczne, w których członkostwo zadeklarowało 6 osób (tj. 4,9%). Inne organizacje turystyczne (Polskie Towarzystwo Schronisk Młodzieżowych, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, Studenckie Koło Przewodników Górskich) oraz związane profilem działalności z turystyką (Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej) reprezentowane są sporadycznie (łącznie 4,9%).

Dyskusja

Społeczność krakowskich studentów należy uznać za wysoce aktywną turystycznie. Podejmowanie podróży w sposób wolny od społecznych i zawodowych zobowiązań deklaruje bowiem przeciętnie dziewięciu spośród dziesięciu respondentów. Porównując ten stan rze-

czy z sytuacją zdiagnozowaną w środowisku akademickim Krakowa na początku lat 70. XX wieku należy odnotować zauważalny wzrost aktywności turystycznej studentów, którą wówczas szacowano w granicach 70% [7]. Jednocześnie osiągnięty rezultat znacznie przewyższa wskaźnik uczestnictwa w turystyce gospodarstw domowych w Polsce, który według danych GUS w okresie 01.10.2008-30.09.2009 kształtował się na poziomie 56% [22]. Zestawienie aktywności turystycznej krakowskich studentów z ich kolegami z innych ośrodków akademickich wypada także na korzyść tych pierwszych. W turystyce uczestniczy bowiem 84% studentów szkół wyższych zlokalizowanych we Wrocławiu, Jeleniej Górze, Legnicy oraz Kielcach [4], a zauważalnie mniejszy jest udział w turystyce studentów uczelni śląskich (62% dla wyjazdów krótkookresowych, tj. do 4 dni, a 71% dla wyjazdów długookresowych, tj. 5 dni lub dłużej) [19].

Wysoki jest także poziom uczestnictwa przedstawicieli badanej grupy społecznej w podróżach, których realizacja wymaga podejmowania aktywności fizycznej – wynosi on 72% osób uprawiających turystykę. Jak wykazano, udział krakowskich studentów w tego rodzaju wyjazdach jest uzależniony od płci, choć zależność ta jest słaba, nie jest natomiast zróżnicowany przez ich sytuację materialną oraz zainteresowania zawodowe. Rekrutujący się ze społeczności krakowskich studentów turyści aktywni w większości oczekują wysokiego poziomu wysiłku fizycznego podczas realizowanych podróży. Zmienna ta, jak wykazano, jest determinowana przez płeć oraz zainteresowania zawodowe badanych, przy czym i w tym przypadku ujawnione zależności są słabe. Można jednak przyjąć, że to potrzeby i preferencje, a nie czynniki ekonomiczne wpływają na poziom uczestnictwa społeczności studenckiej w turystyce aktywnej i oczekiwany podczas jej uprawiania poziom wysiłku fizycznego.

Podejmowanie wysiłku fizycznego przebiega w ramach uczestnictwa w obu badanych formach podróży. Liczna jest reprezentacja osób biorących udział w wyjazdach, których wysiłek fizyczny jest nieodłączną częścią, a więc przyjmujących postać turystyki kwalifikowanej i specjalistycznej (51%). Pod tym względem studenci krakowscy prezentują się jednak nieco gorzej od kolegów studiujących na Politechnice Koszalińskiej, spośród których 63% deklaruje uczestnictwo w kwalifikowanych formach turystyki [13]. Dane GUS wskazują natomiast na śladowe zainteresowanie osób w wieku 20-24 lat turystyką kwalifikowaną. Szczegółowe rezultaty (mając na uwadze, że frakcja ta obejmuje nie tylko osoby studiujące) kształtują się następująco: 4% dla podró-

ży krajowych krótkotrwałych, 3% dla podróży krajowych długotrwałych, 6% dla podróży zagranicznych [22]. Wyniki te są bliskie szacunkom CBOS, które wskazują na niewielkie znaczenie wycieczek pieszych jako sposobu zagospodarowania czasu wolnego przez młodzież w wieku akademickim, także w miejscu stałego zamieszkania [2, 14, 21]. Nieco mniejszym zainteresowaniem wśród młodzieży akademickiej Krakowa cieszą się natomiast wyjazdy o charakterze pobytowym, w ramach których wysiłek fizyczny jest podejmowany jedynie jako działanie fakultatywne. W programach tej drugiej grupy wyjazdów najbardziej popularne formy aktywności fizycznej to wycieczki piesze, jazda na rowerze, taniec, uczestnictwo w grach sportowych zespołowych, pływanie wpraw oraz sporty zimowe.

Analizowana grupa podróży turystycznych wzbudza zainteresowanie studentów przede wszystkim z uwagi na możliwość przeżycia pozytywnych emocji, szansę tymczasowego oderwania się od codziennego otoczenia, okazję do przeżycia przygody, a także dostęp do uwarunkowań sprzyjających samorealizacji. W tym kontekście warto jednak zaznaczyć, że nisko oceniono w rozpatrywanym zbiorze motywy przypisywane zachowaniom o charakterze sportowym, takie jak współzawodnictwo oraz chęć doświadczenia sytuacji zagrożenia poprzez uczestnictwo w podróżach ekstremalnych. Mniejsze znaczenie studenci przypisują turystyce aktywnej jako formie osiągnięcia celów funkcjonalnych (zdrowotnych, krajoznawczych, towarzyskich) oraz symbolicznych i konformistycznych. Taka obserwacja skłania do uznania społeczności studentów jako poszukującej w aktywnych rodzajach i formach turystyki przede wszystkim przeżyć wynikających z obcowania ze światem przyrody, który stanowi nieodłączne podłoże podróży o charakterze kwalifikowanym oraz wynikających z penetracji przestrzeni w sposób naznaczony osobistym wysiłkiem. Przeżycia te mają więc podłoże hedonistyczne, ale związane są też z zaspokajaniem potrzeby samorealizacji. W mniejszym stopniu rodzą się natomiast z pobudek instrumentalnych – te bowiem albo w stosunkowo niewielkim stopniu dotyczą ogółu młodzieży akademickiej (zdrowotne), albo realizowane mogą być w miejscu zamieszkania poprzez uczestnictwo w innych formach zagospodarowania czasu wolnego (poznawcze, towarzyskie).

Powyższe deklaracje studentów krakowskich warto skonfrontować z wynikami innych badań, pamiętając o wykorzystaniu odmiennych typologii motywów oraz odniesienia do innego rodzaju podróży. W badaniach ukierunkowanych na identyfikację motywów przyświecających uprawianiu turystyki górskiej w formie wycie-

czek pieszych dowiedziono, że młodzież akademicka wiodące znaczenie przypisuje motywom zdrowotnym (75%) i emocjonalnym (69%), a w dalszej kolejności katarskim (62%) i aktywnościowym (61%). Jako drugoplanowe określić należy natomiast motywy poznawcze (35%), społeczne (29%) i ambicjonalne (24%) [3]. Można zatem zauważyć, że różnica osiągniętych rezultatów dotyczy przede wszystkim dążeń studentów ukierunkowanych na poprawę zdrowia – krakowscy studenci tego rodzaju cel uznają bowiem za pierwszorzędny, ale nieco mniej istotny od pobudek emocjonalnych. Na podkreślenie zasługuje natomiast fakt, że motywy towarzyszące aspiracjom sportowym, tj. podejmowanie współzawodnictwa w badaniach własnych oraz motywy ambicjonalne rozpatrywane w badaniach przywołanych wyżej, stoją najniżej w studenckiej hierarchii motywów.

Do innych rezultatów doprowadziły badania zrealizowane wśród studentów Politechniki Koszalińskiej, dla których pierwszoplanowym motywem uprawiania turystyki jest wypoczynek (94%), a duże znaczenie odgrywają też chęć odwiedzin (51%) i przesłanki krajoznawcze (32%); inne motywy, w tym także zdrowotne, uprawianie zamiłowań, przygoda, nie przekroczyły progu 10% [13]. Badanie to jako zdecydowanie dominujące ukazuje motywy o podłożu funkcjonalnym. Należy jednak podkreślić, że uwzględniało ono rozmaite rodzaje i formy turystyki, związane nie tylko z podejmowaniem aktywności fizycznej.

Wysoki poziom aktywności turystycznej studentów znajduje odzwierciedlenie także w ich samodzielności na etapie organizowania podróży. Zdecydowana większość młodzieży akademickiej swoje wyjazdy organizuje samodzielnie lub korzysta z pomocy znajomych (94%), co przypisać można zarówno kreatywności osób w wieku studenckim, jak i ich dobremu przygotowaniu do efektywnego korzystania z technologii pozwalających na swobodny dostęp do informacji oraz ich wymianę. Taki rezultat badań nie jest jednak zaskakujący, gdy weźmiemy pod uwagę dane dotyczące aktywności turystycznej gromadzone rokrocznie przez GUS oraz IT. Według pierwszej z tych instytucji w okresie od października 2008 do września 2009 jedynie 9% podróży krajowych krótkotrwałych, a 24% długotrwałych zrealizowanych zostało przy udziale pośredników. Współczynnik ten jest zdecydowanie wyższy dla podróży zagranicznych, ale i w tym przypadku nie przekracza 50% [22]. Także u studentów Politechniki Koszalińskiej dominującym sposobem organizacji wyjazdów jest ich własne zaangażowanie: 75% czyni to samodzielnie, a 53% przyjmując propozycje znajomych lub przyjaciół [13].

Przedstawiciele badanej populacji są zatem świadomi własnych oczekiwań dotyczących uczestnictwa w turystyce i potrafią wokół nich stworzyć program wycieczki oraz zapewnić niezbędne do jego realizacji usługi. Istotny udział w organizacji podróży aktywnych mają jednak również touroperatorzy, zdecydowanie przeważając w tym względzie nad instytucjami przynależącymi do sektora społecznego. Ta ostatnia grupa podmiotów, reprezentowana przez organizacje upowszechniające turystykę i wspierające jej rozwój, okazuje się też mało atrakcyjna dla studentów. W tym kontekście warto odnotować, że w uczelnianej społeczności krakowskiej problem ten podnoszono już w latach 70. XX wieku podkreślając, że środowisko akademickie nie stwarza dogodnych uwarunkowań do angażowania studentów w działalność organizacji turystycznych [7].

Powyższe spostrzeżenia skłaniają do refleksji nad możliwością zwiększenia udziału wspomnianych organizacji w inicjowaniu studenckiego ruchu turystycznego. Mają one niszowy charakter, precyzyjnie określony profil działalności i dlatego można domniemywać, że niewielka ich popularność wynika też z obserwowanej współcześnie dużej konkurencji wśród instytucji oferujących alternatywne sposoby zagospodarowania czasu wolnego. Wydaje się zatem, że organizacje społeczne realizując swoje działania statutowe, zwłaszcza w dziedzinie kreowania i promowania ofert, powinny wzorować się na podmiotach prowadzących działalność komercyjną.

Piśmiennictwo:

1. Churchill G.A. 2002: Badania marketingowe. Podstawy metodologiczne. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Co Polacy robią w czasie wolnym. Komunikat z badań. 2006. CBOS, Warszawa.
3. Fenczyn J., Mrozowicz K. 2002: Motywy uprawiania turystyki górskiej przez studentów wyższych uczelni Krakowa. *Kultura Fizyczna*, 5-6, 8-13.
4. Gryszel P., Jaremen D.E., Rapacz A. 2008: Aktywność turystyczna młodzieży akademickiej. W: W.W. Gaworecki, Z. Mroczński (red.) *Turystyka i sport dla wszystkich w promocii zdrowego stylu życia*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa, Gdańsk: 298-305.
5. Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.) 2005: *Psychologia rozwoju człowieka. Tom 1. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
6. Jankowski K.W., Krawczyk Z. (red.) 1997: *Wartości i wzory kultury fizycznej młodzieży. Badania porównawcze*. AWF w Warszawie, Warszawa.
7. Jarowiecka T. 2000: O turystyce w środowisku akademickim. W: T. Jarowiecka, *Wypoczynek oraz turystyka i ich niektóre odniesienia społeczne i geograficzne w Małopolsce w latach 1970-1990*, Kraków.
8. Kaden R.J., 2008: *Badania marketingowe*. PWE, Warszawa.

9. Kowalik T. 1979: Rozwój form organizacyjnych turystyki akademickiej. W: Turystyka studencka w Polsce, Warszawa, 7-58.
10. Kowalik T. 1986: Pod własnym dachem (trzy czwarte wieku tradycji) Wierchy, rok 52 (1983), Warszawa-Kraków, 205-224.
11. Kulczycki Z. 1982: Historia turystyki. Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa.
12. Kurzawski K., Miszkiewicz A. 2004: Zainteresowania turystyką i rekreacją studentów Uniwersytetu Wrocławskiego. W: J. Wyrzykowski, K. Klementowski (red.), Współczesne tendencje w turystyce i rekreacji, AWF we Wrocławiu, Wrocław, 149-152.
13. Mazurek J. 2000: Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania uprawiania turystyki przez młodzież studencką. W: A. Szwich-tenberg, E. Dziegieć (red.), Przemysł turystyczny. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin, 259-271.
14. O aktywności fizycznej Polaków. Komunikat z badań. 2003: CBOS, Warszawa.
15. Panorama on Tourism. 2008. Eurostat.
16. Pomiar działalności naukowo-badawczej. Proponowane procedury standardowe dla badań statystycznych w zakresie działalności badawczo-rozwojowej. 2002. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju. W: http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/Nauka/Polityka_naukowa_panstwa/Analizy_raporty_statystyki/20100113_Podrecznik_Frascati_2002.pdf (06.04.2010).
17. Sudman S. 1976: Applied sampling. Academic Press, Orlando.
18. Szkoły wyższe i ich finanse w 2008 r. 2009. GUS, Warszawa.
19. Szromek A.R. 2008: Wyjazdy turystyczne oraz powody ich zaniechania wśród studentów śląskich uczelni. Logistyczny i dyskryminacyjny model opisu skłonności do wyjazdów turystycznych. W: M. Jalinik (red.), Innowacje w rozwoju turystyki. Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, 261-270.
20. Tourism Trends for Europe. 2006. European Travel Commission.
21. Troska o sprawność fizyczną – sport, rekreacja i rehabilitacja. Komunikat z badań. 2001. CBOS, Warszawa.
22. Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2009 r. 2010. GUS, Warszawa.
23. Uczestnictwo Polaków w sporcie i rekreacji ruchowej w 2008 r. 2009. GUS, Warszawa.
24. www.intur.com.pl – strona internetowa Instytutu Turystyki (14.01.2011).
25. Wyjazdy na wypoczynek. 2009. CBOS, Warszawa.
26. Zawilińska B. 2002: Funkcjonowanie studenckich kół przewodników górskich w Polsce. Folia Turistica, 13, 101-120.
27. Zdebski J. 2006: Aktywność turystyczna w przebiegu życia. W: G. Gołębski (red.), Turystyka w ujęciu podmiotowym i przestrzennym. Człowiek–Przestrzeń–Przedsiębiorstwo. Gremium Ekspertów Turystyki, AE we Wrocławiu, Wrocław, 41-48.